

НАШ ЈЕЗИК
XLIX СВ. 2

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Живојин СТАНОЈЧИЋ, др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти
др Весна Ломпар, др Ђорђе Оташевић,
др Стана Ристић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије
бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs.

Штампарија 3D+, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, бр. 1 (1932/1933) – год. 8, бр. 1 (1941); Н.С. Књ. 1 (1949/1950)–. – Београд: Институт за српски језик САНУ, 1932/1933– (Штампарија 3D+).

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

Д. Милорадов, В. Павковић, С. Пузовић, Ј. Рашајски,
*Орњиџолошки речник**

Свака појава нове појединачне термилошке систематизације за лексикографију једног језика је догађај вредан пажње. Савремене терминологије захтевају озбиљнији приступ појединачним стручним областима, а то значи, пре свега, да у њиховој изради учествују стручњаци и лексикографи подједнако, да би се задовољила оба критеријума у потпуности – стручни и језички.

Уређени термилошки системи у једном језику показатељи су бриге о језику уопште. Квалитетне стручне терминологије посебно су важне за образовни систем, како школски тако и онај академски, јер доприносе правилном усвајању стручних садржаја. С друге стране, терминологије богате и општи лексички фонд бар у оној мери која се тиче општих појмова које би требало да познају образовани људи. Уско-стручни термини, по правилу, не улазе у опште речнике – једнотомне или вишетомне.

Кад се појавио *Орњиџолошки речник* Матице српске (2016), прво чега смо се сетили било је дело Спира Брусине *Птице хрватско-српске* (Београд, 1888), увршћено у изворе грађе Речника САНУ, које је нама, који смо радили на том речнику, увек изазивало добронамерне коментаре због оног удвојеног посесивног атрибута „хрватско-српске“, знајући да птице (за разлику од дивљих животиња) прелећу и жичане ограде. Иако, неким случајем, ово дело у обимној литератури *Орњиџолошког речника* нисмо нашли (в. *Извори*, стр. 15–26), а дата су друга два Брусинина дела, у *Уводу* (стр. 7) аутори управо ово дело истичу већ на почетку као врло значајно и подстицајно: „Зоолог Спиро Брусина такође је /поред Мите Петровића/ констатовао да номенклатура домаћих назива птица не ваља, да владају шаренило и неуједначеност, те да би требало првенствено у школске уџбенике увести системску

* Нови Сад: Матица српска, 2016, 484 стр.

номенклатуру. У Приступу своје књиге *Птице хрватско-српске* он је дао најјаснији и веома детаљан осврт на ову проблематику.“

Од упозорења С. Брусине прошло је нешто више од једног века. У међувремену су се птицама на стаништима штокавског језичког простора бавили многи орнитолози трагајући за њиховим устаљеним називима до којих није било лако доћи, јер се дешава да се у истом тексту или у више текстова налазе за исту птицу различита имена. Реч је свакако о народним називима птица. Тежњу ка званичној номенклатури, како наводе аутори *Орнитолошког речника у Уводу*, у великој мери подстакла је и група од 9 аутора који су у електронском издању објавили *Српску номенклајтуру I* (Двоглед, Лига за орнитолошку акцију Србије и Црне Горе, септембар 2004, 7–19) и *Српску номенклајтуру II* (Двоглед, бр. 5–6, Лига за орнитолошку акцију Србије и Црне Горе, мај 2005, 10–18).

Имајући у виду општу шароликост у народним називима птица, аутори Матичина *Орнитолошког речника* су се подухватили нимало лаког задатка – који су успешно остварили – да направе попис народних назива птица који ће бити релевантан и с научне тачке гледишта, тј. имаће нормативну улогу. Да би тај циљ остварили на послу су се заједно нашли искусни лексикографи (Дејан Милорадов, Васа Павковић) и познати орнитолози (Слободан Пузовић, Јавор Рашајски). Значајно је истаћи да је речник успешно концепцијски урађен, у традицији неких других терминолошких речника који су се у пракси показали као одлични. Ту пре свега мислимо на *Ботанички речник Драгутина Симоновића* по узору на који је, како истичу и сами аутори, урађен и овај речник птица. Симоновићев речник је иначе познат као врло поуздан и сруктурно прилагодљив не само ботаничарима него и ширем кругу корисника. Верујемо да ће Матица српска, као установа која брине о српском језику, наставити ову праксу израде стручних терминологија по методолошким принципима који су се до сада показали као врло делотворни.

Аутори су, дакле, да би понудили што сигурнији текст – лексикографски и стручно – користили сву доступну орнитолошку литературу и објављене и необјављене изворе (укључујући часописе, енциклопедије, извештаје, збирке речи и др. – укупно 207 библиографских јединица) да би, као резултат такве свеобухватности, у обради избор птица био заокружен на 413 врста, што је највише до сада забележених (у фауни птица Србије тај број је 352 документоване врсте и 28 недовољно документованих; у Хрватској је до сада забележено 399, од чега најмање 11 врста није створило дивље популације). Тиме се Матичин *Орнитолошки речник* сврстава у најреферентније речнике у датој стручној области

јер на богато забележеном лексичком материјалу указује на актуелни нормативни статус појединих орнитонима, нарочито са лингвистичког и лексикографског становишта.

Посебно треба указати на то да су аутори водили рачуна о фреквентности као битном критеријуму, па су најфреквентнији називи (у тексту дати болдом, одн. масним словима) утврђивани на основу највећег броја потврда у ексцерпираним изворима. Нешто мање фреквентни називи дати су курзивом (италиком), а остала имена дата су обичним слогом (нормалом). Сви народни називи птица у српском језику груписани су у оквиру научних назива појединих родова и врста птица и усклађени са савременом орнитолошком номенклатуром (на енглеском језику, в. фусноту 10), али је коришћена и ревидирана класификација таксономске радне групе BirdLife Internacional (2014). Илустрације ради, нпр. род *Corvus* из фамилије *Corvidae* (са народним називима: *вран*, *врана*, *гавраница*, *галић*, *еја*, *ејуга*; уз сваки назив дат је извор) има пет врста: *C. corax*, *C. cornix*, *C. corone*, *C. frugilegus* и *C. monedula*. У оквиру сваке врсте дати су народни називи. Неке врсте имају велики број назива у којима се огледа лексичко богатство птица у српском језику. Лексиколози ће анализом моћи утврдити мотивациону базу за њихова различита именовања, а корисници речника, посебно орнитолози, уочиће коме се називу даје нормативна предност. Тако је за врсту *Corvus corax* болдиран (најфреквентнији) назив **гавран**, а курзивом је истакнуто више назива: *врана гавран*, *гарван*, *гробар*, *крумиљач*, *црни гавран*. Неке врсте птица могу имати и два или више назива означених масним словима којима се нормативно даје предност. Тако врста *Corvus cornix* има актуелан назив **врана** и **сива врана**, а као делимично фреквентне издвају се курзивно означене *врана койач* и *обична врана*. Међутим, за лингвисте који се баве лексиком ће једнако бити занимљиви и други називи (дати нормалом) из ове врсте: *беловрана*, *вран койач*, *гак*, *гакуша*, *зловјесница*, *маловрана*, *йејељасџа врана*, *йејељуша*, *рак*, *сивка*, *чаврака*, *чора* и др. Другим врстама овог рода, како прегледно показује Речник, припадају **црна врана**, **гачац** и **чавка**.

Као и друге стручне терминологије, тако и терминологија птица садржи једночлане и двочлане називе (ређе трочлане или сасвим ретко вишечлане: *косовић бијелих њрси*, *обична шарена креја*, *средоземна црноглава грмуша*; *кржа без зеленог оглегалцеџа* итд.). При прављењу терминологија иначе, један од тежих лексикографских послова је формирање одредница и прилагођавање правилима стандардног српског језика јер се често мора одступити од изворног облика. Тако су нпр. аутори у *Документационом регистру* наводили посебно

изворе у екавском а посебно у ијекавском облику и кад је реч о истој врсти. Такође су посебно давани извори у регистру за исти термин различитог редоследа придева и именице одн. именице и придева: *обичан мишар – обични мишар – мишар обични; сребрнасти галеб – галеб сребрнасти, ноћни њојрк – њојрк ноћни* и сл.. Међутим, у обради термина аутори су се опредељивали за обичнији облик (придев + именица), одступајући понекад од извора, или објашњавајући одступање напоменом као код синтагми са атрибутивом (именица + именица): *циџолар соко > соко циџолар*.

За лингвистичку географију посебно ће бити користан *Документациони регистар* на основу кога се могу одредити, додуше само делимично и оквирно, ареали распрострањености, јер су, упозоравају аутори, „информације о пунктовима у којима су забележени орнитоними непотпуне и спорадичне у изворима“.

Најтежи део посла, претпостављамо, имали су зоолошки стручњаци орнитолози приликом одређивања припадности врсти. Према подацима у *Уводу*, зоолози Слободан Пузовић и Јавор Рашајски сачинили су списак врста и ускладили га са савременом орнитолошком систематиком, те дали њихове синониме. Они су даље на основу описа у изворима идентификовали многе врсте. Неке од њих су биле непотпуно именоване ретким латинским синонимима. Осим тог, Пузовић је дао и стручне коментаре и означио статус појединих врста. Отежавајућу околност представљале су, како истичу аутори, и још неке чињенице: „Ексерпирани извори показују честу несигурност и шаренило када је у питању латинска идентификација врсте за коју се даје српски назив. Не постоје правила која би глобално обухватила све проблеме на које смо наилазили приликом одређивања припадности врсти, рецимо: одсуство идентификације или потпуно погрешна идентификација, словне грешке у латинском називу ...“ (стр. 10). У том погледу поступало се на неколико начина. Аутори су се при коначном опредељивању највише ослањали на аутентичност извора па су тако у неким случајевима и латинско име преносили у облику који даје извор „свесни ризика да је могућ нетачан податак“. Због мањка података (понекад у извору: „врста птице ...“; код Вука: „некака тица“) један део зоолошких назива (61) – обично ретких и мање познатих у орнитологији – с правом је изостављен из текста, али је ипак, што сматрамо добрим поступком, списак тих назива птица дат на крају Орнитолошког речника у *Додатку* (стр. 379 и 380). За вишетомне речнике српског језика ови називи (нпр. *гавез, горавица, жегавца, журица, зловрана, кишар, осјириш, њлавуша, њусиоловка, џуцука, шабањ* и др.) могу бити врло значајни

у спектру других значења, занимљиви творбено или морфолошки, док их орнитолози практично не могу вредновати због немогућности латинске идентификације.

Текст речника не садржи називе птица који не живе слободно на нашим просторима, иако су одавно присутни у српском језику јер се појављују „као гости“ у зоолошким вртovima, у кућама као љубимци или као украсна живина (нпр. нема *йајагаја*, *јауна*, *ноја* итд.).

За ефикасно и лакше служење овим речником од посебне важности су и два регистра: (1) *Именски регистар српских назива иптица* (133–221, израдили: Љ. Клевернић, Д. Кермеци, К. Сунајко и Д. Милорадов), у коме се дају српски термини птица са одговарајућим латинским називом врсте којој одређени назив припада и (2) *Документациони регистар* (223–378; израдили Д. Милорадов и К. Сунајко) који садржи списак скраћеница за све изворе у којима су записани поједини орнитоними. Други регистар је систематизован абecedно, слично основном тексту речника, према латинским називима родова и врста, испод којих су дати у азбучном поретку српски термилошки народни називи. Битно је истаћи да су у овом регистру сложени термини (двочлани, трочлани) дати „онако како су забележени у изворнику“, тј. у оба поретка – један који преовлађује у савременом српском језику: придев/именица + именица: *зелена зеба*, *ноћна сова*, *крстиаш орао*, а други (мало архаичнији) у поретку именица + придев/именица: *сеница дугореја белоглава*, *јасиреб кокошар*, *орао крстиаш*. Оба регистра заправо представљају допуну основном тексту Речника, јер само уз овакве регистре омогућена је његова потпуна функционалност и олакшано је кориснику сналажење при читању речничког дела из различитих полазишта интересовања.

Иако се већина назива птица (као и код других дивљих животиња у зоолошким номенклатурама: *зец*, *лисица*, *дивља свиња*, *јазавац* и др.) који живе у слободној природи односи на оба пола (*врана*, *рода*, *вராцац*, *йајика*, *сеница* и др.), аутори су на основу података у изворима забележили извештан број назива који се односе искључиво на женку птице или само на мужјака. Иза таквих назива у угластој загради означаван је род: нпр. ж. *вராбица*, *вРебуља*, *гавраница*, *ждралица*, *соколица* итд. и, нешто ређе, скраћеница м. за мужјака: *голубан*, *кукавац*, *родац* итд.

За љубитеље орнитологије, поред тога што ће у овом речнику наћи називе за врсте птица које живе у слободној природи, где се стално или повремено гнезде имајући статус гостију, а потврђене су изворима „за цео српски етнојезички и историјски штокавски простор“ – посебно задовољство свакако ће представљати цртежи свих обрађених врста

птица, дати у боји на фином папиру на крају књиге. Иза сваке одреднице са речничким чланком упућује се на број слике (дат у угластој загради), што омогућава брже долажење до жељених података. Аутор свих цртежа слика је Јавор Рашајски.

Изузетно је значајно за нашу општу и специјалну лексикографију што је Матица српска у Новом Саду наставила рад на лексикографским издањима. Покретањем едиције Терминолошки речници (у којој *Орнитолошки* речник представља прву књигу) и даљем системском раду на различитим стручним терминологијама, што треба очекивати, свакако ће се осавременили прилично запостављене стручне номенклатуре и попунити многе празнине у овој области, посебно значајној за наш образовни систем уопште.

*Милица Н. Радовић Тешић***

Учитељски факултет Универзитета у Београду
Институт за српски језик САНУ, Београд***

** milica.radovic.tesic@uf.bg.ac.rs

*** Текст је настао у оквиру пројекта *Лингвистичка истраживања савременог српског књижевног језика и израда Речника српскохрватског књижевног и народног језика САНУ* (178009), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.